
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHS [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXX (2022). Книжка / Issue I</p>
---	---	--	--

DOI: 10.54664/CXWF5088

Светла ГЛУШКОВА / Svetla GLUSHKOVA*

Рец. на: Наум Кайчев. *Илирия от Варна до Вилах. Хърватското национално възраждане, сърбите и българите (до 1848 г.)*. София: Издателство „Парадигма“, 2015, 256 с., ISBN 978-954-326-242-7

Review of: Naoum Kaytchev. *Illyria from Varna to Villach: Croatian national revival, Serbs and Bulgarians (until 1848)*. Sofia: Paradigma Publishing House, 2015, 256 p., ISBN 978-954-326-242-7

„Илирийска идеологема на Ранното ново време“, „виртуалното“ триединно Кралство на Хърватия, Славония и Далмация, „илиризма преди илиризма“, „градящи идентичността *митомотори*“ – всяка от тези исторически конструкции ни завладява и примамва към същността на темата на рецензираната монография на доц. Наум Кайчев, посветена на възрожденските процеси и националното себеопознаване на южните западни славяни. Научният интерес е рамкиран в интригуващото заглавие „Илирия от Варна до Валах“ – три исторически или реални топонима, които ограничават тематично и териториално обхвата на изследването, прояснени допълнително с подзаглавие „Хърватското национално възраждане, сърбите и българите (до 1848 г.)“.

Съмнявам се, че дори сред изкушените от историята като наука термините „Илирия“ и „илиризм“ първоначално ги насочват към правилния историографски контекст, а именно „изследване на генезиса на илиризма, което има толкова съществено значение за формиране на хърватската (модерна) нация“. Амбициозното начинание на автора, който е преподавател по нова и съвременна балканска история в СУ „Св. Климент Охридски“, е да обвърже в последователна рамка хърватския протонационализъм, по-късния илиризм и взаимовръзката им с новата хърватска национална идеология. В същото време изследователското усилие е вторично натоварено с опит за представяне на рецепцията на илирийския идеологически комплекс сред българите и нееднозначното му отразяване сред сръбския културно-национален елит с нови щрихи към неговото развитие и перспективите за (не)успех.

В първа глава на анализ е подложена специфичната политическа и географска характеристика на земите на „виртуалното“ триединно кралство на Хърватия, Далмация и Славония с цялата обусловеност на съществуващия държавно-политическо регионализъм и обществено-социални особености сред хърватите на XVIII век, подсилени от двойствената властова зависимост от Австрия и от Унгария. Изследването аргументирано легитимира присъствието на хърватски протонационализъм, но той е затворен в тесните рамки на съсловното представи-

* **Светла Глушкова** – доктор на история, главен асистент в катедра „Нова и най-нова обща история“, Исторически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“; @ svetla.glushkova@ts.uni-vt.bg

телство и е предопределен строго юридически – „*natio croatica*“, а не в етническият смисъл на термина. Като основна тенденция в изложението постоянно се подчертава и настоява за силните регионални отлици на различните части на „несъединеното“ кралство, които се напластват от перманентния регионален партикуларизъм и исторически обусловени характеристики. Еманация на идейно-държавното поведение на тази съсловна „*natio croatica*“ е неотстъпчивото придържане към латинския като административно-правен и политически език, който се противопоставя дори на модерния френски национален модел в Наполеонова Илирия.

Основополагаща за цялостното внушение на монографията е проектираната картина на идейните, политически и езикови нововъведения сред хърватското общество, обединени под названието „илиризм“, както е именуван и периодът „Раждането на илирийското движение“ (1830–1835)“.

Авторът пунктуално проследява творческите търсения и езиковите реформи на значимата за национално-културното течение личност на Людевит Гай, политическите жестове и заслуги на авторитетния граф Янко Драшкович, като документирано застъпва тезата, че тези водещи лидери на „две отделни акции“ на културно-политическото обновление сред хърватите заемат равностойно положение в националния пантеон.

В този най-обемен тематичен отрязък (с. 71–134) са постулирани тезите, идейните съставки и географските граници на приемливата национална идеология. Тук вероятно се крие и верният отговор на историческия въпрос – „Защо илиризм?“, а не обединение под знака на друго обобщаващо име (хърватизъм/кroatизъм) за „този специфичен (над)национален идеологически комплекс, обединяващ южните славяни в една въображаема национална общност от Алпите до Черно море“. Деконструирането на разнопосочните елементи на новия илиризм като домодерен илирийски дискурс, държавно-правна аргументация на „*natio croatica*“ и търсена общославянска взаимност в контекста на сложната езикова среда в процеса на налагане на нов реформиран правопис сред населението на триединното кралство осмислят илиризма според изложените тези на Кайчев.

Структурите на илирийското движение и развитието на неговата идеология закономерно се разгръщат на страниците на периодичната преса и новопубликуваните книги, като каналите за въздействие на илиризма постепенно придобиват все по-организираните форми и печелят по-широка обществена подкрепа чрез читателските общества. Доц. Наум Кайчев последователно отстоява виждането си за ключовата роля на граф Драшкович при различните инициативи и начинания за разпространението и популяризирането на „политическото илирство“, което според предпазливото предположение на автора си спечелва „благосклонността на Виена“ като противотежест на нарасналите сили на „маджаронската“ групировка, защитаваща родния „хорватски (т. е. кайкавски) език“ и идентифицираща се с конкретния регионален партикуларизъм – тясната територия на трите жупании около Загреб и интеграцията с Унгария.

На тази основа се характеризира идеологията на илиризма, която след 1836 г. официално и амбициозно се артикулира от последователите на Л. Гай като етноезикова общност на южнославянските населения. Н. Кайчев се е справил с предизвикателството аргументирано и разбираемо да открие модификацията на националната концепция на илиризма вследствие на появилия се силен отпор и неприемането от страна на унгарските сърби след 1839–1841 г., както и да визуализира в изчистен вид идеята на Л. Гай за „*илирите, тоест южни славяни: сърби, хървати и словенци*“. Авторовият проникновен анализ на илирската идеология като основаваща се на езиково-културното южнославянско сближение, което е подплатено с политически илиризм в контекста на хърватска-славонска-далматинска общност, заслужава специалното читателско внимание.

Вероятно най-оправдан интерес ще предизвикат страниците, на които се разгръща историята на срещата на две различни национални концепции, третиращи бъдещето на южните славяни – илирийската идеология и сръбската идея. Независимо че и двете се насочени към южнославянските населения на Хабсбургската империя и към сърбите от княжеството и вза-

имно се конкурират от езиковите реформи на Л. Гай и Вук Караджич, за дълго време запазват публично отношения на разбирателство и поносимост. Авторът Кайчев внимателно и прецизно характеризира колебанията, терзанията и водещите мотиви на лидерите на конкурентните езиково-културни течения, като дава основателно доводи и аргументи в подкрепа на тезата си, че „делият влиятелен сръбски периодичен печат става единодушен в отпора към илиризма“, породен от укрепващата тенденция православните сърби да се приобщават към идеите на модерния сърбизъм.

Това не противоречи на нюансираната му преценка за поведението на православните жители на Хърватия, военната граница и Далмация, които са заплени от илиризма и са негови спорадични последователи. Кайчев преценява действията им с валидния аргумент за закъснение при формирането на сръбско национално чувство в тези региони. Без да намекваме за възможни паралели при сходните процеси на българското възрожденско общество, ще изброим поредица от влияния, предопределящи избора: италианско културно влияние, въображаема или реална католическо-униатска заплаха, славо-далматински партикуларизъм и австрийска политическа доминация. На фона на динамичната книжовно-езикова и литературно-обществена атмосфера се съревновават илиризмът и сръбската идея, което дава основание на Н. Кайчев уверено да заключи, че „унгарските сърби имат далеч по-малка нужда от самосъхраняващо единение с другите славяни“.

Както е видно и от заглавието на последната, пета глава „Илирийските представи за българите“, третират се въпросите за присъствието и значението на българите в илирийската програма, което е положителен тласък в изучаването на българо-хърватските отношения през XIX век, особено за първата половина на периода. Авторът Н. Кайчев обнародва интересни данни и факти за поощрителното културно пробуждане на българите, за първопроходците на българската преса и публицистика, за нововъзникващата училищна мрежа в българските земи, което е ласкаво приветствано от лидерите на илиризма. Благодарение на умения и прецизен авторов текст всеки съвременен читател е способен да си изгради представа за илирийските виждания на българите и техния позакъснял, но постоянен културен възход, и да им се предостави място в общия „югославянски“ народ (след 1843 г., когато илирийското име е забранено от Виена, Гай го замества с „югославско“), както и променящата се географско-пространствена локализация на българското население. Затова пък българите поне до средата на века остават в неведение за илирийската идеология и притежават повърхности познания за хърватите.

Книгата на доц. Наум Кайчев е призвана да компенсира културно-историческите пропуски в българските представи за южнославянските народи като се опитва да очертае спецификата на възрожденските етно-културни процеси на националните общности на хърватите, сърбите, а защо не и на българите. В този аспект една предварителна, по-детайлизирана езиково-диалектна картина на говорите и езиците на населението от южнославянските области на Хабсбургската империя би улеснила възприемането на трансформационните национално-културни промени, които настъпват сред тях. Поетият от автора ангажимент да се придържа плътно към точно определените тематични и хронологически граници на проблематиката и да пропуска общоизвестни или вече проучени тематични ниши, е спазен с прецизна коректност – много от фактите, личностите, идеите, констатациите, сравненията и оценките за първи път се популяризират сред българската аудитория. А те са формирани и формулирани на базата на завидна историографска научна литература, в която закономерно преобладават автори от засегнатите национални исторически школи.

Въпросът, на който при първоначалното ми съприкосновение с монографията на доц. Наум Кайчев, не намирах адекватен отговор – „Защо тези прекрасни стихотворения са оставени без превод?“ и затрудняват визуализацията на поетичната и емоционална съставка на илирийската идеология – накрая получи неочакван отговор. Вероятно авторът ни отправя предизвикателството сами да се потрудим в осмислянето на тези поетични слова, за да се приближим индивидуално-платонично към тази „въображаема илирийска общност“.